

فصل طلایی

اهمیت دوره نوجوانی در رشد سجایای اخلاقی

دکتر سارا ابراهیمی

عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

از ابتدای نوجوانی (حدود ۱۱ تا ۱۳ سالگی)، نوجوانان ممکن است برای برآوردن نیازهای خود یا جلب رضایت دیگران، کار درستی انجام دهند. توانایی جدید تفکر انتزاعی نوجوانان را قاعد می‌کند تشخیص دهند قوانین را افراد دیگر وضع و ایجاد کرده‌اند. از این رومی توانستند قوانین و معیارهای مطلق والدین، مدرسه یا هر فرد یا نهادی را که قبلاً به راحتی پذیرفته بودند، زیر سؤال ببرند؛ به ویژه اگر در یازده تا شانزده سالگی نیز در زندگی روزمره قوانین را برای سازگاری با منافع اعضای گروه خود تغییر می‌دهند. بر این اساس، رشد شناختی در فرایند رشد اخلاقی تأثیرگذار است. در این دوره، هم‌سالان و دوستان در زندگی و رشد اخلاقی نوجوانان جایگاه مهم‌تری به دست می‌آورند و نوجوانان پیوسته به دنبال حمایت از گروه خود در تصمیم‌گیری‌ها و شیوه‌های بررسی موقعیت‌ها هستند. در این دوره نوجوان ممکن است کاری را انجام دهد که آن را درست می‌داند؛ کاری که به دیگران یا اعضای گروه کمک کند؛ حتی اگر برای انجام آن قانون خارجی را زیر پا بگذارد. همچنین، نوجوانان در این دوره سعی دارند رفتار خود را با ویژگی‌های شخصی خوب تطبیق دهند.

در میانه نوجوانی (حدود ۱۴ تا ۱۸ سالگی)، قوانین اخلاقی در نوجوانان رشد می‌کنند. دیگر نیاز به جلب رضایت دیگران، دلیل قابل قبولی برای انجام کار درست نیست. نوجوانان برای درک اینکه عوامل زیادی در تصمیم‌گیری اخلاقی نقش دارند، آمادگی بیشتری دارند. رفتار نوجوان در اوایل نوجوانی ممکن است با برخی از استدلال‌های اخلاقی اوسازگار نباشد. این رفتار به معنی آن نیست که نوجوان قصد فریب یا ریاکاری دارد، بلکه به این دلیل است

در طی دوره نوجوانی، همان‌طور که نوجوانان به لحاظ جسمی، شناختی، اجتماعی و هیجانی رشد می‌کنند، به لحاظ درک اخلاقی نیز رشد می‌کنند و رفتارهایشان با ارزش‌ها و باورهایشان همسوتر می‌شود. رشد اخلاقی در سال‌های نوجوانی فرایندی است که افراد در طی آن یاد می‌گیرند در باره درستی و نادرستی تصمیم بگیرند. این فرایند بیانگر تکامل تدریجی مجموعه‌ای از اصول راهنماست و با توانایی به کارگیری این اصول در زندگی روزمره نشان داده می‌شود، زیرا نوجوانان باید بتوانند استدلال‌های اخلاقی را در رفتارهایشان به کارگیرند. از آنجا که نظام ارزشی و کدهای رفتاری فرد که بر استدلال و رفتار اخلاقی حاکم هستند، تا حد زیادی در نوجوانی شکل می‌گیرند، دوره نوجوانی از نظر رشد اخلاقی مهم و حساس است. بر این اساس، نوشتار حاضر در صدد است رشد اخلاقی دوره نوجوانی و نقش معلمان را به عنوان یکی از عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر آن، به منظور درک بهتر ویژگی‌ها و رشد اخلاقی نوجوانان و چگونگی نقش آفرینی در این فرایند بررسی کند.

که او واقعاً هنوز بین استدلال و رفتار اخلاقی ارتباط برقرار نکرده است. به همین خاطر ممکن است واقعاً معتقد باشد فعالیتی مضر است، اما با وجود این آن را امتحان کند. معمولاً در این دوره با افزایش رشد تفکر انتزاعی و منطقی و ابعاد اجتماعی و هیجانی شخصیت، رفتارها با ارزش‌ها و باورها و استدلال‌های نوجوان همسوتر می‌شوند. نوجوانان در این دوره، ورای نیازهای خود، بر اساس آنچه برای اکثر مردم بهتر است، به استدلال اخلاقی دست می‌زنند. تغییرات اساسی در مهارت‌های شناختی و اجتماعی و واکنش‌های هیجانی اواخر دوران کودکی و اوایل نوجوانی به رشد تمایلات نوع دوستانه و همدردی و درک دیدگاه‌های دیگران منجر می‌شود. آن‌ها قوانین را می‌پذیرند و از آن تبعیت می‌کنند، نه تنها به دلیل اینکه هنجارهایی اجتماعی هستند، بلکه به این دلیل که آن‌ها اصول اخلاقی را از دریچه ارزش‌های خود ارزیابی می‌کنند. مثلاً اگر چه ۱۸ ساله مایل است در منطقه مسکونی خود با سرعت بالا رانندگی کند، اما احتمالاً از قانون تبعیت می‌کند، زیرا می‌داند بچه‌های خردسالی هستند که ممکن است در مقابل ماشین قرار گیرند. رانندگی با سرعت کمتر به این معنی است که او فرصت بیشتری برای جلوگیری از آسیب رساندن به دیگران دارد. در این دوره ممکن است برخی قوانین اجتماعی مورد تأییدشان نباشد و آن‌ها ناچارانه بپندارند یا اخلاقی‌ترین روش عمل ندانند، اما آن‌ها رعایت کنند، زیرا می‌توانند اهمیت آن را درک کنند.

زمانی که والدین به گونه‌ای رفتار می‌کنند که از نظر اخلاقی مورد تأیید نیست، مانند سرعت غیر مجاز یا دروغ‌گویی، حتی اگر در ظاهر دلیل چنین رفتاری درست به نظر برسد، آن‌ها برای انجام رفتار اخلاقی با والدینشان گفت‌وگو می‌کنند. اکثر نوجوانان در تلاش هستند مسیر اخلاقی خود را بیابند، که لزوماً با مسیر والدین یکی نیست. به این دلایل، نوجوانان در این دوره به اخلاقی‌ترین الگوهایی که می‌توانند با آن‌ها مواجه شوند، نیاز دارند تا درک کنند داشتن دیدگاه مخالف با دیدگاه والدین، لزوماً به خودی خود کاری اخلاقی نیست، چرا که ممکن است اعمال والدین اخلاقی باشد. از این رو، دسترسی به الگوهای نقش مثبت و بیرونی ضروری است.

افراد در اواخر نوجوانی (حدود ۱۸ تا ۲۱ سالگی)، باورهای اخلاقی خود را در مورد جهان شکل می‌دهند و به مفاهیم انتزاعی سطح بالا، مانند احترام، برابری و عدالت، صلح و وطن پرستی فکر می‌کنند. از آنجا که نوجوان در این دوره شروع به ایجاد هویت، نظام باورها و جایگاه خود در جهان کرده است، کمتر سرکشی می‌کند. برخی از نوجوانانی که به بالاترین سطح رشد اخلاقی

رسیده‌اند، ممکن است نسبت به قوانین اخلاقی خود احساس رضایت و اشتیاق داشته باشند و از این رو تصمیم بگیرند در فعالیت‌هایی شرکت کنند که اعتقادات و باورهای اخلاقی آن‌ها را نشان می‌دهد. در این دوره، تغییر در استدلال اخلاقی در مورد معضلات اخلاقی زندگی به نسبت تدریجی است. استدلال‌های کلیشه‌ای یا ارجاع به رفتارهای مورد انتظار یا هنجار (مانند کمک کردن خوب است) کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرند و اصول اخلاقی بیشتر درونی‌سازی می‌شوند.

تأخیر در استدلال و رفتار اخلاقی به طور عمده به تداوم اخلاق ناپخته در جوانی و بزرگسالی منجر می‌شود که با پیامدهایی چون رفتارهای ضد اجتماعی، خود میان‌بینی و تحریف‌های شناختی خودخواهانه همراه است. برخی از نوجوانان در زندگی تجربه‌هایی دارند که ممکن است در رشد اخلاقی آن‌ها اختلال ایجاد کند. تجربه‌های روانی مانند آزار جسمی یا هیجانی، مرگ یکی از اعضای خانواده یا دوست نزدیک، مشاهده خشونت و غیره می‌تواند باعث شوند نوجوانان دنیا را ناچارانه بپندارند. یادگیری اجتماعی نیز می‌تواند در رشد اخلاقی مداخله کند. چنانچه نوجوان مشاهده کند بزرگسالان تصمیم‌هایی غیر اخلاقی می‌گیرند که حقوق و بهزیستی دیگران را زیر پا می‌گذارد، ممکن است باورها و ارزش‌هایی را در خود درشد دهند که با منافع سایر افراد جامعه مغایرت دارند. این نوجوانان با نداشتن قطب‌نمای اخلاقی، احتمالاً به ظرفیت و توانمندی کامل خود دست نیابند و ایجاد روابط معنادار و مفید با دیگران برایشان مشکل باشد!

از جمله عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر رشد اخلاقی نوجوانان در کنار والدین، اعضای خانواده، همسالان و رسانه‌ها، معلمان هستند.

برخی از اقداماتی که معلمان می‌توانند در کمک به رشد اخلاقی نوجوانان انجام دهند، عبارت‌اند از: با اصول ارزش‌ها و نگرش‌هایی که در زندگی به آن‌ها پایبند هستند و با گفت‌وگوها و طراحی و اجرای فعالیت‌های آموزشی که در آن‌ها دانش‌آموزان انتظار می‌رود اصول اخلاقی خود را درک و درونی‌سازی کنند، الگویی رفتاری را برای نوجوانان به نمایش بگذارند؛ دانش‌آموزان را به شرکت در فعالیت‌های فوق برنامه و داوطلبانه که بر رشد ابعاد اخلاقی شخصیت تمرکز دارد، سوق دهند؛

مثال‌های مثبتی از زندگی واقعی ارائه کنند و با تأکید بر جنبه‌های اخلاقی موقعیت‌ها و بیان اهمیت رفتار اخلاقی، به دانش‌آموزان یاد دهند در موقعیت‌های مختلف چگونه رفتار کنند. رفتارهای اخلاقی مثبتی

بر وفای به وعده‌های داده شده داشته باشند (گفتار و عملشان مغایرت نداشته باشد)؛

در هنگام ارزیابی عینی، با مدارا و احترام برخورد کنند و پذیرایی آن‌ها باشند (دانش‌آموزان را خوب یا بد نپندارند) تا آن‌ها در اجرای اصول و قوانین سازگار باشند. ویژگی‌های مثبتی چون نوع دوستی، همکاری، همدلی، شفقت، احترام به عقاید و توجه و مراقبت از دیگران را برانگیزانند. چالش پیش روی معلمان در این زمینه این است که آیا اجازه دهند رشد اخلاقی به صورت ضمنی و در طی فرصت‌هایی که ایجاد می‌کنند اتفاق بیفتد، یا رویکردی عامدانه، شفاف و مشورتی در پیش بگیرند که به طور جدی ابعاد اخلاقی تدریس و مدرسه را در نظر می‌گیرد. دورا بهر پیش روی معلمان وجود دارد: ۱. راهبرد حداقلی، که معلمان را ملزم می‌کند برنامه درسی تربیت اخلاقی پنهان را به صراحت اجرا کنند و دانش‌آموزان را تشویق کنند پیامدهای صفت‌های اخلاقی را مشاهده کنند؛ ۲. راهبرد حداکثری، که مستلزم آن است که معلمان مجموعه‌ای از مهارت‌ها را برای تربیت شخصیت اخلاقی به عنوان هدف درسی صریح بیاموزند.

از این رو با توجه به نقش مهم معلمان در رشد اخلاقی، ضروری است در تربیت معلمان به جنبه‌های اخلاقی شخصیت معلم بر اساس ارزش‌های انسانی و کسب شایستگی‌هایی غیر از موفقیت در انتقال دانش توجه ویژه شود.

با توجه به اینکه تأثیر عوامل اجتماعی بر رشد اخلاق نوجوانان در هم تنیده است، ضروری است مدرسه در کنار خانواده و جامعه، به عنوان ذی نفعان هوشیار و آگاه، با هم در جهت هدفی مشترک، یعنی کمک به شکل‌دهی شخصیتی خوب، هماهنگ و ارزشمند، که قادر به انجام فعل درست است، گام بردارند. در این راستا، آگاهی از ویژگی‌های فردی و نیازهای خاص دوره نوجوانی و ارتباط صحیح با نوجوان، ایجاد فرصت‌های رشد فردی و ارائه الگوها و نمادهای اخلاقی می‌تواند در فرایند رشد اخلاق در این دوره به طور مثبت اثر بخش باشد. *

منابع

1. Fosarelli, P. D. (2009). ASAP: Ages, Stages, and Phases: from Infancy to Adolescence: Integrating Physical, Social, Moral, Emotional, Intellectual, and Spiritual Development. Liguori.
2. Gibbs, J. C. (2019). Stages of adolescent moral development. The encyclopedia of child and adolescent development, 1-7.
3. Mugabo, D. (2020). The role of teachers in moral character development for students. International Journal of Social Science and Humanities Research, 8(1), 378-384.
4. Popovska, G., & Popovski, F. (2021). The teachers' role in developing student's moral and ethical values. Pedagogy (0861-3982), 93(1), 100-113.
5. Santi, P. D. E. A. (2020). Moral development and moral values in adolescence. The American Psychologist, 3(2) 28-36.